

Norra Unnaryds kyrkogård

Kulturhistorisk inventering och förslag till bevarandeplan

*Norra Unnaryds socken i Jönköpings kommun,
Jönköpings län, Skara stift*

Norra Unnaryds kyrkogård

Kulturhistorisk inventering
och förslag till bevarandeplan

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning.....	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Lagstiftning.....	9
Allmänna skötselråd.....	11
Norra Unnaryds kyrkogård.....	12
Referenser.....	17
Administrativa uppgifter.....	17

Bilagor

- Bilaga 1. Gravkarta. Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar.
- Bilaga 2. Tabell. Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar.

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Norra Unnaryds kyrka och kyrkogård från nordväst.

Inledning

På uppdrag av Norra Mo församling har Jönköpings läns museum tagit fram ett förslag till bevarandeplan för Norra Unnaryds kyrkogård. Fältarbetet har genomförts under sommaren 2014. Resultatet har diskuterats med uppdragsgivaren under hösten och rapporten har sammanställts under vintern 2015.

Kyrkogårdar utgör en viktig del av landets kulturarv. Deras kulturvärden skyddas av Kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar skyddas också av Begravningslagen. Det åligger Svenska kyrkan att förvalta detta kulturarv med hänsyn till dess värden. Därför är det angeläget att kartlägga vari värdena består. En viktig del av värdena på kyrkogårdar ligger i äldre gravar och deras utsmyckning.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara vägledande vid prioriteringar, vård, underhåll och förändringar på kyrkogårdarna. Planen skall även kunna fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse och stift vid handläggning av tillstånds- och bidragsärenden.

I projektet *Kyrkogårdarna i Norra Mo församling* ingår även 2015 års rapporter för förslag till bevarandeplaner för Angerdshestra, Bottnaryd och Mulseryds kyrkogårdar. Kyrkorna i församlingen

är inventerade och karakteriserade 2004 och finns tillgängliga på *Bebyggelseregistret* via Riksantikvarieämbetets hemsida (<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>).

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning samt fotografier av de olika kvarteren och deras kulturhistoriskt värdefulla gravar. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Församlingen och läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För kyrkogården har en sammanfattande kulturhistorisk bedömning gjorts där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården har gjorts i samarbete med Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Rapporten avslutas med själva inventeringen av kulturhistoriskt värdefulla gravplatser, vilken är avsedd att fungera som en bevarandeplan. Dessa redovisas i tabellform med text och fotografier samt på gravkarta. De kulturhistoriskt värdefulla gravarna är kategoriserade i två grupper: *I. Mycket värdefulla* (som skall bevaras på plats) och *II. Värdefulla* (som bör bevaras eller återanvändas på plats eller förvaras på annan del av kyrkogården beroende på vari värdet består).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum under 2014. Urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har diskuterats med församling och representanter för hembygdsförening.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna. Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravningsplatser anlades kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt

Den förindustriella kyrkogården var en ängsmark med endast få vårdar av beständigt material. Här har karaktären blivit bevarad på Ornunga gamla kyrkogård.

En av Sveriges få bevarade kyrkogårdsbalkar finns i Brandstorp.

intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i Kulturmiljölagen som Begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölag (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas. Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144). Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
 2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.
- Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäliga med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Ersättning till Svenska kyrkan

16 § Svenska kyrkan har rätt till viss ersättning av staten för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

Svenska kyrkan beslutar om fördelning av ersättningen mellan stiftet. Stiftet beslutar om fördelning inom sitt område.

Riksantikvarieämbetet skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i landet. Länsstyrelsen skall ges tillfälle att yttra sig över fördelningen i länet. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning, nya belysningsinstallationer.

Begravningslag (1990:1144)*7 kap. Gravrätt*

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga, det vill säga motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, påväxt och väder. Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten), smide och gjutjärn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller program.

En vanlig orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material. En annan orsak är nederbörd och påväxt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vädrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning under vintern för att motverka frostsprängning.

Vårdar av gjutjärn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias gjutjärnet från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mönja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anförtros åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av gjutjärnslagningar.

Rostande förankringsjärn är en vanlig orsak till skador. När järnet rostar så sprängs sten sönder. Ett viktigt arbete är utbyte av förankringsjärn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta är det rent estetiskt. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet (tolkning av inskription eller utsmyckning). Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid är vår och höst. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Kyrkogårdens huvudingång i väster.

Norra Unnaryds kyrkogård

Socken och kyrkomiljö

Norra Unnaryds socken utgörs av en höglänt och kuperad skogsbygd kring Nissans dalgång, en gammal kommunikationsled. Sockennamnets ändelse på -ryd indikerar att bygden bröts först under järnålder. Socknens norra ände utgjorde tidigare en egen socken, Vallgårda. Magra jordar gjorde att åkerbruket spelade en liten roll i näringsfånget historiskt. Nissastigen medförde dock goda kontakter med omvärlden, men även krigståg som de danska härjningarna 1612, då man antar att Vallgårda kyrka och by lades öde. Norra Unnaryd fungerade under lång tid som centralort i Mo härad med tings- och marknadsplats. På 1830-talet anlades en masugn i Unnaryd och järnbruket Spaafors i Vallgårda. Bruksnäringen betydde mycket för bygdens utveckling, men den överlevde inte 1880-talets "bruksdöd". Det sena 1800-talets industrialisering, urbanisering och emigration gjorde att befolkningmängden i socknen sjönk kraftigt. Några adelsgårdar har aldrig funnits i socknen, om man bortser från att Remma by ursprungligen etablerades som ett överstelöjtnantsboställe. Kyrkan och den utskiftade kyrkbyn ligger i ett uppodlat landskapsrum väster om Nissan. Väg 156 löper från "Nissanstigen" mot Tranemo i sydväst. Kyrkplatsen ligger invid vägens södra sida, på den östra änden av en morän med utblick över byn. Något åt väster är ett vägskäl där vägen från Ölsremma i nordväst ansluter. På andra sidan vägen är en damm och en bäck som rinner ner från de skogiga åsarna. Gårdarna ligger utspridda på höjdryggarna i landskapsrummets kanter. I backen nordväst om kyrkogården ligger ett församlingshem.

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården har medeltida ursprung. En medeltida träkyrka revs och ersattes med nuvarande timmerkyrka 1714. Det är först från slutet av 1600-talet som vi har skriftligt källmaterial som behandlar kyrkogården, detta är i huvudsak i form av kyrkoarkivets sockenstämmoprotokoll och kyrkoräkenskaper, vilket dock är skralt för Norra Unnaryds del.

Första omnämmandet i räkenskaperna är: ”Muremästaren på kyrckiogårdsmuren” fick 12 daler silvermynt. Tydligt lades stenmur kring kyrkogården redan 1695, vilket är ovanligt tidigt om det stämmer. År 1703 gjordes arbeten på den ena kyrkogårdsporten. År 1748 betalades 4 öre för kyrkogårdens röjande.¹ År 1793 nedrevs en gammal kyrkport och ersattes med en stenmur.² Ända fram till 1900-talets början var kyrkogården att likna vid en ängsmark med endast få gravvårdar. År 1783 bestämde sockenmännen att höet skulle tillfalla kyrkoherdens hästar och tas om hand av dennes stombönder Håkon och Jonn i Storegården, vilka skulle se till att kyrkogården hölls fredad från kreatur.³

Från tidigt 1700-tal finns två odaterade förteckningar över hemmanens ”grifteplatser” på kyrkogården, den ena troligen från 1722.⁴

Grifteplatzer widh Unnared

Uthi storkyrckian mitt på gången sahl: Lars Larsson Daals graaf.

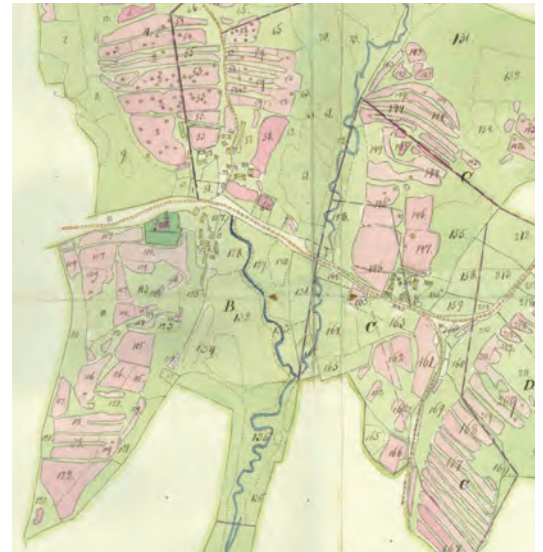
Uppå kyrckiogården

ifrån väster i öster

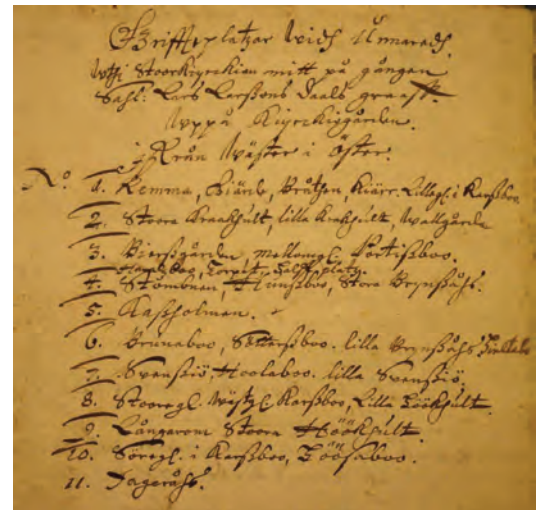
- No/1. Remma, Gierde, Bråten, Kiär, Lilleg. i Karssboo.
- /2. Stora Krakhult, Lilla Krakhult, Walgård.
- /3. Bierssgården, Millomgården, Portersboo.
- /4. Haraldsboo, Torpet, half platz.
- /5. Stummen, Hunsboo, Stora Brÿnsås.
- /6. Bruneboo, Sÿttersboo, Lilla Brÿnsås.
- /7. Swensjö Norrag. Holaboo, Swensjö Söreg.
- /8. Storegården, Wästg. Karsboo, Lilla Höökult.
- /9. Långarom, Stora Höökult.
- /10. Söreg. i Karsboo, Hösaboo.
- /11. Sedan Torpare och Inhÿsesfolct.

Kyrkogården var som brukligt i Småland uppdelad efter hemman. År 1803 slutade sockenfolket begrava enligt hemmansdelade grifteplatser. Istället övergick man till det moderna och mer rättvisa skicket att begrava på linje. Samma år omlades norra kyrkogårdsmuren. Nordsidan av kyrkogården förblev av sedvänja och kanske vidskepelse utnyttjad ända fram till 1836 då beslut fattades att påbörja nya gravlinjer med start i nordvästra hörnet. År 1845 hade kyrkogården likväl blivit för trång, varför den utökades åt sydost. År 1858 ordnades den förfallna kyrkogården medelst sockendagsverken. Ny utvidgning åt öster och söder ägde rum 1879, följt av

- 1 Kyrkoräkenskaper, Norra Unnaryd, L1a:1 ”Unnaredz kyrckioobok”, Landsarkivet.
- 2 Persson 1952, s. 56f. Efter sockenstämmoprotokoll.
- 3 Persson 1952, s. 57. Efter sockenstämmoprotokoll.
- 4 Kyrkoräkenskaper, Norra Unnaryd, L1a:1 och C:1, Landsarkivet.

Kyrka, kyrkogård och kyrkby på skifteskarta från 1826. Kyrkogården har sannolikt sin ursprungliga utsträckning. Notera stigluckan över östra ingången. Lantmäterimynderheternas arkiv.

Förteckning på grifteplatser från 1722. Ur Norra Unnaryd kyrkas räkenskapsbok. Landsarkivet.

Norra Unnaryds kyrka och kyrkogård avtecknade på 1880-talet av Eric Ihrfors för hans verk "Smolandia sacra". ATA.

Kyrka och kyrkogård avbildade av Ernst Wennerblad på 1890-talet. Notera kyrkogårdens ängsliknande karaktär och frånvaron av större maskintillverkade gravstenar. Till höger i bild syns ett ännu idag kvarstående gjutjärnskors. ATA.

omläggning av stenmurarna därstädes.⁵

År 1920 upprättades kyrkogårdskarta av Sven Johansson. Under efterkrigstiden har kyrkogården omlagts varvid alla grusbäddar och stenramar avlägsnats från gravplatserna, kvarteren gräsbesätts och rygghäckar planterats.

År 2002 nyplanterades delar av trädkransen. År 2008 hårdgjordes grusgångarna med asfalt.

Beskrivning av kyrkogården idag

Timmerkyrkan ligger med koret åt öster i ett centralt läge på en närmast rektangulär kyrkogård. Kring kyrkogården löper en mossbelupen kallmur av gråsten, vilken i norr och öster bildar en hög stödmur med lövhäck. Stenmur fanns redan under sent 1600-tal och den norra sidan omlades 1803. I nordväst och sydost är ingångar med grindstolpar av tuktad granit. Invid den förra står en lutad gravsten från 1692 och invid den senare två från 1693 respektive 1704. I stödmuren kring denna finns ytterligare två stenar, den ena från 1709 med änglaflykt och den andra med otydligt årtal. De smidda pargrindarna har lövdekor och härrör från 1800-talets andra hälft. Från grindarna löper asfalterade gångar fram till kyrkans portar. Gravarna ligger i raka, nord-sydliga rader, företrädesvis i söder. Mellan dem är rader av rosenbuskar. Direkt nordost om kyrkan står en klockstapel. Kyrkogårdens armaturer utgörs av tjärade stolpar med kubformade lyktor av antikglas, sannolikt ritade av arkitekt Lars Stalin i samband med dennes restaurering av kyrkan 1964.

Fotografi från mitten av 1900-talet. ATA.

Kvarter A från sydost.

Beskrivning av gravkvarter

Kvarter A

Detta är kyrkogårdens äldsta gravkvarter och är beläget söder om kyrkan. Gravarna ligger i nord-sydliga rader vända mot öster respektive väster på ömse sidor om rygghäckar av olika växtmaterial. Gravvårdsbeståndet är blandat, här finns ett flertal högresta stenar från förra sekelskiftet, även om mellan- och efterkrigstidens låga vårdar utgör flertalet. Efterkrigstidens moderniseringar har inneburit igenläggande av grusgångar och borttagande av grusbäddar och inhägnader. I västra delen finns flera luckor i gravlinjerna, troligen efter borttagna linjegravar. Enskilda och allmänna gravar har varit blandade i linjerna och man kan ännu skönja en viss kronologi från öster till väster med vårdar från 1920- och 30-talen. Det kulturhistoriska värdet ligger i första hand i enskilda gravvårdar.

Kvarter B och C

Kyrkogårdens norra kvarter består av nord-sydliga rader med vårdarna vända mot väster, med undantag för den ensamma gravlinjen i kvarter C där de är vända mot öster. Gravvårdsbeståndet är blandat, men domineras av påkostade stenar från förra sekelskiftet. Liksom i kvarter A har alla grusgångar, grusbäddar och inhägnader avlägsnats under efterkrigstiden, vilket gör att det kulturhistoriska värdet i första hand ligger hos enskilda vårdar.

Askgravlund

Öster om koret är en askgravlund från 2013. Den består av en stor natursten för fästning av bronsplaketter med de gravlagdas namn omgiven av smideshållare för ljus och blomvaser samt en grusad yta med bänk, allt avgränsat av en häck.

Kvarter B från väster.

En av de originella lyktstolparna som troligen ritats av arkitekt Lars Stalin. Moderna lampor förtar dock en hel del av tänkt utseende.

Sammanfattande kulturhistorisk karaktärisering

Norra Unnaryds kyrkogård har medeltida ursprung. Trots ett par utvidgningar på 1800-talet så har den behållit sin småskaliga karaktär. Från denna tid härrör omgivande kallmurar av natursten. Trädkransen har förnyats i sen tid. Gravkvarteren präglas i hög grad av efterkrigstidens kyrkogårdsideal med raka rader av gravvårdar kantade av rygghäckar och sammanhängande lättskötta gräsytor, en vanlig karaktär på svenska landsbygdskyrkogårdar. Grusgångarna har lagts igen eller asfalterats. Detta medför att de huvudsakliga kulturhistoriska värdena ligger i den övergripande strukturen och enskilda gravvårdar. Gravvårdsbeståndet spänner från 1600-talet – i form av vackert handhuggna sandstenar typiska för bygden – via ett par gjutjärnskors från 1800-talet till det tidiga 1900-talets högresta vårdar och följande decenniernas enhetligt låga typer. Gravvårdar med titlar berättar om yrken och förtroendeposter under gångna tider, bla. speglar ortens kortlivade bruksnäring under 1800-talet. Andra inskriptioner kan vittna om andra berättelser, t.ex. tre vårdar som berättar om polions härjningar i Sverige innan den utrotades med vaccinets hjälp på 1960-talet.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Stenmurar, smidesgrindar och trädkrans är väsentliga delar av kyrkogårdens utformning.
- Vårdar äldre än 1850 och gjutjärnsvårdar skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- De modernistiska lyktstolparna från 1960-talet.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

Persson, E. 1952. *Stengårdshults pastorats kyrkor*. Hestra.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län. Del IV. 1957. Uddevalla.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Landsarkivet. Vadstena. Norra Unnaryds kyrkoarkiv. Räkenskaper (C:1 och LIa:1).

Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Länsstyrelsen i Jönköpings län (med kopior från Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm).

Internet

Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister (<http://www.bebyggelseregistret.raa.se>).

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:377/2011
 Beställare:Norra Mo församling
 Projektledare:Robin Gullbrandsson
 Rapportansvarig:Robin Gullbrandsson
 Län:Jönköpings län
 Kommun:Jönköpings kommun
 Socken:Norra Unnaryds socken
 Fastighetsbeteckning:Unnaryd 12:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Gravkarta

Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar

Klass 1

Avser gravplatser av mycket högt kulturhistoriskt värde, vilka skall bevaras utan förändringar. Värdet kan bestå av olika delar. Det kan vara personhistoriskt, konsthistoriskt, socialhistoriskt, teknikhistoriskt, lokalhistoriskt för att nämna några perspektiv. Ålder, representativitet, unicitet, miljöskapande verkan och kvalitet är förstärkande faktorer.

Klass 2

Gravplatser av högt kulturhistoriskt värde. Gravarna i denna grupp har antingen ett miljöskapande värde genom sin form och/eller material eller har ett värde knutet till personhistoria eller titel som berättar något om samhället under gången tid. Dessa gravar bör bevaras utan förändring, men det kan vara acceptabelt att återanvända en vård för att bibehålla en karaktär på en del av kyrkogården, eller flytta vården till en museal uppställning om det är personhistoria eller titel som är det intressanta.

Urval kulturhistoriskt värdefulla gravar

Gravn.	Beskrivning/år	Inskription	Antikvarisk bedömning/urval	Fotografi
IN 1	Handhuggen sandstensvård med änglarelif. Ej ursprunglig plats. 1697	HÅR VNDER HVILAR SIGH SALIG HÅKAN AR FVEDSON I LÅNGARÖR SOM AFSOMNADE I HE RANOM ÅHR 1697 DEN 18 IVLI MED SIN K HVS TRV SVNELA LARS D OTER SOM AFSOMNADE ANNO 1709	Klass 1 Handhuggen vård som är typisk för bygden. Mossa. Förs upp på kyrkans inventarielista.	
IN 2	Handhuggen sandstensvård med profilerat krön. Ej ursprunglig plats. ca 1700	HÅR VNDER HVILAR... [oläsligt, nederdelen saknas]	Klass 1 Handhuggen vård som är typisk för bygden. Förs upp på kyrkans inventarielista.	
IN 3	Handhuggen granitflis. Ej ursprunglig plats. 1700-tal?	[oläslig]	Klass 1 Handhuggen vård Förs upp på kyrkans inventarielista.	

IN 4	Handhuggen granitflis. Ej ursprunglig plats. 1704	IHS AES BRV NABO 1704	Klass 1 Handhuggen vård Förs upp på kyrkans inventarielista.	
IN 5	Nygotiskt gjutjärnskors med relief. Lutad mot kyrkogårdsmur. 1892	HÄR HVILAR KATRINA JANS DOTTER FÖDD PÅ UNNARYDS STOM DEN 2/12 1809 DÖD I LÅNGARUM D. 30/10 1892 D. S. 18. v. 6.	Klass 1 Tidigindustriell vård. Rostangripen. Förs upp på kyrkans inventarielista.	
IN 6	Svart granit, polerad Lutad mot kyrkogårdsmur. 1937	PER ANDERS JOHANSSON *1861 +1937 HÖSABO JOH:S EV. 11 v. 25-26 Sv Ps 492 v. 11 Sv. MFB. 110	Klass 2 Referens till Missionsförbundets sångbok.	
IN 7	Handhuggen granitflis. Ej ursprunglig plats. 1692	1692 [oläslig inskription i övrigt]	Klass 1 Handhuggen vård Förs upp på kyrkans inventarielista.	

IN 8	Handhuggen granitflis. Ej ursprunglig plats. 1600-tal	[svårläst]	Klass 1 Handhuggen vård Förs upp på kyrkans inventarielista.	
I 5-6	Grå granit 1978	TRÄDGÅRDSKONSULENT RAGNAR GUSTAFSON 1895-1978 HANS MAKAS MARIA F. STREIFFERT 1898-1979 HVILAN	Klass 2 Titel	
I 7-10	Bautasten av polerad svart granit 1913	Folkskolläraren P. GUSTAFSSON 1841-1913 FAMILJEGRÄV Hustrun ULRIKA F. HALLBERG 1843-1932 Lärjungar reste stenen Dottern SELMA 1872-1952 CLARA HALLBERG 1849-1911	Klass 1 karaktässkapande vård med titel.	
I 13-14	Grå granit 1948	RIKSDAGSMANNEN MALKOLM JOHANSON *1858 +1948 HANS MAKAS EMMA KRISTINA *1858 +1926 GÄRDE JOH. 3:16	Klass 1 Titel	

I 50-52	Svart granitobelisk, polerad. 1917	<p>Här vila JOHs ANDERSSON Hösabo *11/5 1835 +1/4 1921 och hans maka MARIA ALBERTINA *25/4 1836 +23/1 1917</p> <p>Sv. Ps. 221:3</p> <p>Älskade, saknade</p> <p>HARALD AXELSSON *13/5 1921 +12/5 2013</p> <p>Sv. ps. 305:2,3,5.</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	
I 53-56	Bautasten av grå granit, polerad dekor. 1917	<p>F. D. GARVAREN JACOB ENGSTRÖM *28/3 1842 +16/8 1924 HANS MAKAS EMMA *15/10 1847 +3/6 1935</p> <p>BOKHÅLLAREN SONEN RICKARD *18/11 1882 +14/2 1917 HANS MAKAS ELIN F. WASSBERG *9/8 1881 +13/9 1967</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titlar.	
I 60-61	Bautasten av röd granit, polerad. 1899	<p>NÄMNDEMANNEN JOH. AUG. SCHULTZ *7/11 1843 +15/10 1899 KAROLINA SCHULTZ *29/12 1844 +3/1 1931</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titlar.	

I 65-66	Nyklassiskt gjutjärnskors. 1881	STOFTEN AF MASMÄSTAREN HANS SCHULTZ FR. PORTERSBO *26/11 1797 +15/2 1881, SAMT HU. CHRISTINA FREDRIGKSDOTTER *2/11 1788 +12/5 1859 JO. EV. 11. K. 25v.	Klass 1 Tidigindustriell vård. Titel vittnar om masugnen i Unnaryd.	
I 72	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön. Linjegravtyp. 1918	HUSTRUN HULDA TERESIA JONSSON ST. HÖKHULT *1875 +1918	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
I 79-80	Svart granitobelisk, polerad. 1920	AUGUST SVENSSON Fr. Remma *16/12 1837 +9/12 1920 H.h. MARIA KRISTINA SVENSSON *5/2 1842 +15/9 1920 Vila i frid!	Klass 1 Karakärsskapande vård.	

I 92-93	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön. Linjegravtyp. 1921	J. SVENSSON 1833-1921 Hustrun INGEBORG 1829-1921	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
I 94-97	Svart granit, polerad. 1921	JOHAN ISAKSSON *1843 +1932 MAKAN ELISABET *1849 +1921 DOTTERN SELMA *1873 +1967 SONEN JOHN *1888 +1984 LÅNGARUM	Klass 2 Karaktärsskapande vård.	
I 106-107	Svart granit, polerad. Linjegravtyp. 1921	JOSEFINA SVENINGSON Källås *18 28/7 49 +19 22/6 21 JOHAN SVENINGSON *18 9/8 49 +19 1/5 22	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	

I 109-110	Reslig svart granitvård, polerad. 1921	<p>Svening Andersson *1847 +1930</p> <p>hustrun Sofia Andersson Remma *1849 +1921</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	
I 117-118	Svart granit, polerad, dekorativt krön.	MAGN. ANDERSSONS - Kärr - FAMILJEGRÄV	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	
I 120	Grå granit, polerad, jugenddekor och relief. 1924	<p>ASTRID LINEA LARSSON FR. FAGERÅS *1895 +1924</p> <p>Sv. mfb. s. 757</p>	Klass 1 Vård med konstnärligt utförande. Referens till missionsförbundets sångbok.	

I 123	Svart granit, linjegravtyp. 1925	SELMA MAGNUSSON *1889 +1925 FÄLLAGÄRDE	Klass 1 Tidstypisk småskalig vård.	
I 127	Svart granitplatta 1922	MÄRTA *1911 +1922	Klass 1 Barngrav	
I 128-130	Bautasten av grå granit med relief. 1922	JUSTUS JOHANSSON 1869-1922 HANS MAKÅ AMANDA 1872-1958 SONEN DAVID 1911-1993 Brunabo	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	
I 143-144	Obelisk av polerad svart granit. 1887	FABRIKÖREN C. F. ENGSTRÖM F. 20/1 1825 D. 9/8 1896 OCH HANS MAKÅ INGÅ CHR. ENGSTRÖM F. 20/9 1827 D. 21/4 1887 Sv. Ps 484. JOH. EV. 6. K. 40 v.	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titel.	

I 146	Svart granit, vinkelbrutet krön, linjegravtyp. 1924	CARL MAGNUSSON *1855 +1924 FÄLLEGÄRDE	Klass 1 Tidstypisk småskalig vård.	 A black granite gravestone with a pointed top and a decorative border. The inscription reads: CARL MAGNUSSON *1855 +1924 FÄLLEGÄRDE. The stone is set in a bed of yellow flowers.
I 148	Svart granit, vinkelbrutet krön, linjegravtyp. 1924	EJNAR SCHULTZ PORTERSBO 1905-1924	Klass 1 Tidstypisk småskalig vård.	 A black granite gravestone with a pointed top and a decorative border. The inscription reads: EJNAR SCHULTZ PORTERSBO 1905 — 1924. The stone is set in a bed of yellow flowers.
I 151-152	Bautasten av svart granit. 1923	HEMMANSÄGAREN G. J. JOHANSSON *1849 +1938 HUSTRUN JUSTINA JOHANSSON ST. HÖKHULT *1850 +1923	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	 A black granite gravestone with a pointed top and a decorative border. The inscription reads: HEMMANSÄGAREN G. J. JOHANSSON *1849 +1938 HUSTRUN JUSTINA JOHANSSON ST. HÖKHULT *1850 +1923. The stone is set in a bed of yellow flowers.
I 153-154	Svart granitplatta	MARGIT ANN-MARI ST. HÖKHULT	Klass 1 Barngrav	 A black granite gravestone with a pointed top and a decorative border. The inscription reads: MARGIT ANN-MARI ST. HÖKHULT. The stone is set in a bed of yellow flowers.

I 165-167	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön. 1871	HEMMANSÄGAREN A. M. PETTERSON HOLABO *18 20/8 25 +18 16/5 71 HUSTRUN JOHANNA PETTERSON *18 4/11 32 +19 27/11 11 DOTTERN SELMA *18 22/4 66 +18 21/12 88 Upp. 7.12. Sv. Ps. 487	Klass 1 Karaktärsskapande vård av hög ålder.	
I 184-185	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön.	OSKAR OLIVS FAMILJEGRÄV SOV I RO	Klass 1 Tidstypisk vård.	
I 196	Svart granit, linjegravtyp 1932	JOHAN GUSTAVSSON *1875 +1932 Lurebo Sv. Ps. 389	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
I 199	Grå granit, relief. 1932	Hem-äg. J. ANDERSSON *1858 +1932 Hjältabo	Klass 1 Konstnärligt utförande.	

I 202-203	Svart granit, rundbågskrön. 1934	<p>LANTBRUKAREN KARL HENNING GUSTAFSSON *1866 +1936 HISTRUN SARA JUSTINA GUSTAFSSON *1866 +1934</p> <p>KARSBO</p> <p>Vila i Frid till uppståndelsens morgon.</p>	Klass 2 Tidstypisk vård.	
I 205	Svart granit, vinkelbrutet krön, linjegravtyp. 1934	<p>Vilhelmina Gustavsson *1874 +1934 S. Kråkshult</p>	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
I 207	Grå granit, relief. 1932	<p>SOLDATEN VID KUNGL. JÖNKÖPINGS REGEMENTE G. SJÖGREN *19. NOV. 1846 +3 SEPT. 1938</p> <p>HANS MAKAS MARTINA KRISTINA *7 SEPT. 1846 +3 DEC. 1932</p> <p>JOH. 3.16 SV. PS 434.</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titel. Sjögren var den siste indelte soldaten i Mo härad.	
II 6	Svart granit, polerad, linjegravtyp 1935	<p>Gustav Carlsson *1897 +1935 Nyborg</p>	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	

II 25	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön, linjegravtyp. 1940	MATILDA ANDERSSON *1851 +1940 ANDERSTORP	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
II 26	Grå granit, linjegravtyp 1940	IDA ADAMSSON *1857 +1940 LÅNGARUM	Klass 2 Tidstypisk småskalig vård.	
II 50	Grå granit 1943	SVEN STOMBY *1924 +1943 DÖD I BARNFÖRLAMNING	Klass 1 Vården minner om polioepidemin 1943. Allmän vaccinering mot polio infördes i Sverige 1957.	
II 51	Grå granit 1943	LARS STOMSJÖ *1924 +1943 UNNEFORS DÖD I BARNFÖRLAMNING	Klass 1 Vården minner om polioepidemin 1943. Allmän vaccinering mot polio infördes i Sverige 1957.	
II 52-53	Svart granit 1943	MARTIN STOMBY *1888 +1965 HANS MAKÅ HELNA STOMBY *1891 +1943 DÖD I BARNFÖRLAMNING	Klass 1 Vården minner om polioepidemin 1943. Allmän vaccinering mot polio infördes i Sverige 1957.	

II 62	Svart granit 1944	Reparatör Karl Törnqvist *1883 +1944	Klass 1 Titel	
II 99-100	Svart granit 1952	GARVAREN KARL G. SVENSSON född i UNNARYD 5/5 1884 död i HABO 18/6 1952 HANS MAKAS ASTA F. ALEXANDERSSON född i LÅNGELYCKE 17/5 1898 död i JÖNKÖPING 9/7 1980	Klass 1 Titel	
II 121	Svart granit 1925	Vår lille INGVAR 1924-1925 Vår lilla ELLY 1923-1925	Klass 2 Barngrav	
II 136-137	Svart granit, polerad. 1958	KANTOR DAVID UNMARK *1895 +1958 HANS MAKAS EDITH *1900 +1977	Klass 1 Titel	
II 138-139	Svart granit 1958	Kyrkovaktmästaren Bror Gustafsson *1885 +1958 hans maka Hanna *1894 +1975 Storgården	Klass 2 Titel	
II 153-154	Svart granit, polerad 1960	BYGGMÄSTAREN JOHN SVENSSON *18.2.1883 +6.2.1960 HANS MAKAS SELMA *23.12.1878 +25.4.1976 SANDHEM PS 23:1	Klass 2 Titel	

II 196	Svart granit 1966	HILDUR JOHANSSON *1893 +1966 FRÅN GÄRDE	Klass 2 Donerat medel till kyrkan.	
II 236-237	Svart granit 1969	HANDLANDEN HENRY JOHANSSON *16.12.1904 +6.12.1969 MAKAN VALBORG *13.3.1910 +21.7.2002	Klass 2 Titel	
II 243-244	Svart granit 1959	POLISMANNEN ERNST SIMON LINDBLAD *27.5.1885 +29.8.1959 HANS MAKAN NANNY *2.11.1907 +25.8.1987 BRYNSÅS	Klass 1 Titel Frälsningsarméns symbol	
III 29	Häll av svart granit 1909	Urmakaren P. Engström *1821 +1909 Fagerås Anf. Sångb. nr. 72	Klass 1 Titel Anfälts sångbok	
III 34-36	Obelisk av svart granit 1910	Hemmansägaren HANS STYF Karsbo *1829 +1913 Hustrun LISA KATARINA STYF *1839 +1910 Joh. 14:2-3 Ps. 119 KARL HANSSON *1915 +2005	Klass 1 Karaktärsskapande vård	

III 47	Svart granit 1946	NÄMNDEMANNEN HENNING ENGSTRÖM *1869 +1946 FAGERÅS	Klass 1 Titel	
III 48-49	Svart granit, rundbågskrön 1908	HEMMANSÄGAREN JOSEF ENGSTRÖM *1826 +1908 HANS MAKÅ MARTA HELENA *1834 +1909 FAGERÅS JOH. 11:25-26 SV. PS. 496. 3.v.	Klass 1 Karaktärsskapande vård	
III 79-80	Bautasten av grå granit 1906	Snickaremästaren Johan Henning Oliv Olivefors *21/6 1860 +29/1 1906 Hustrun Hennia Oliv f. Josefsdotter *17/6 1861 +16/9 1921	Klass 1 Karaktärsskapande vård med titel.	
III 81	Grå granit 1974	JOSEF OLIV *1895 +1974 OLIVEFORS	Klass 1 Josef Oliv var intendent på Villa San Michele.	

III 117-118	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön 1902	<p>KYRKOVÄRDEN SVENING JANSSON FRÅN HARALDSBO *17/5 1827 +22/10 1902 Sv. Ps. 344</p> <p>HANS MAKÅ MARIA KRISTINA *18/1 1829 +8/4 1914 Sv. Ps. 473</p> <p>INGEMAR SVENSSON *2/12 1927 +29/12 2010</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård.	
III 123	Grå granit, relief 1900	<p>HANNA ABRAHAMSSON FÖDD ENGSTRÖM *SVANSÖ BOTTNARYD 1837 +Å HÖKHULT SKATTEGÅRD 1900</p>	Klass 2 Karaktärsskapande vård	
IV 3-4	Svart granit, polerad, vinkelbrutet krön 1911	<p>HEMMANSÄGAREN S. NILSSON HÖSABO *18 5/1 30 +19 25/4 13</p> <p>HUSTRUN JOHANNA NILSSON *18 18/3 38 +19 24/4 11</p> <p>DOTTERN WILHELMINA *18 2/5 65 +19 18/12 20</p> <p>UPP. 21:4 Sv. Ps. 119</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård	
IV 6-7	Obelisk av polerad svart granit 1913	<p>Hemmansägaren WILHELM JOHANSSON *12/4 1849 +19/7 1933</p> <p>Hustrun DOROTHEA CECILIA JOHANSSON *24/6 1851 +26/2 1913</p> <p>Mellangården Sv. Mf:b 476</p>	Klass 1 Karaktärsskapande vård. Referens till Missionsförbundets sångbok.	

IV 10-11	Svart granit, rundbågskrön	LANTBRUKAREN A. M. KJELLERSTEDTS FAMILJEGRÄV HARALDSBO	Klass 2 Tidstypisk vård.	
IV 12-13	Svart granit, rundbågskrön 1929	Vilorum för JACOB SVENSSON *1861 +1936 EMMA SVENSSON *1859 +1929 Långarum	Klass 2 Tidstypisk vård.	
IV 17-18	Svart granit, polerad 1930	Hemmansägaren KARL ISAKSSON *1840 +1930 WILHELMINA ISAKSSON *1847 +1946 Långarum Joh. Upp. 22:14	Klass 2 Tidstypisk vård.	

Under 2014 har kyrkogårdarna i Norra Mo församling inventerats. Detta har inneburit att kulturhistoriskt värdefulla gravar har kartlagts och dokumenterats. Föreliggande rapport är en presentation av dessa och respektive kyrkogårds historia.

